

GENEL TÜRK TARİHİ

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt/Volume 6, Sayı/Issue 12, Temmuz/July 2024, ss. 671-680.

Geliş Tarihi–Received Date: 20.05.2024 Kabul Tarihi–Accepted Date: 30.06.2024

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE

MÜTAREKE DÖNEMİNDE MALTA'YA SÜRGÜN EDİLEN TÜRLERE YÖNELİK ELEŞTİRİLER

10.53718/gttad.1487231

Rıza ÖZBÖLÜK* - ŞERİFE CENGİZ **

ÖZ

Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra, Kasım 1918'de, İstanbul işgal edilmiştir. Fiilen İngilizlerin kontrolüne geçen İstanbul artık İttihatçılar, Kuvayımilliyeye taraftarları ve vatanseverler için riskli bir şehir haline gelmiştir. İngilizler, bilhassa Damat Ferit hükümetiyle iş birliği yaparak birçok İttihatçı, Kuvayımilliyeye mensubu ve vatanseveri tutuklayıp Malta'ya sürgün göndermiştir. Osmanlı vatandaşlarının İngilizler tarafından yargılanmak üzere Malta'ya gönderilmeleri aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin egemenlik haklarına da ağır bir saldırı olmuştur. Padişah ve İstanbul hükümetlerinin sessiz kaldığı bu durum Anadolu millî hareketinin temsilcileri tarafından şiddetle kınanmıştır. Bilhassa Sivas Kongresi sırasında Mustafa Kemal Paşa tarafından Türklere yapılanlar ve idarecilerin sessizliği şiddetli bir şekilde eleştirilmiş, Malta'ya gönderilen eşhasın kötü muameleye ve işkenceye maruz kaldığı ifade edilmiştir. İstanbul'un işgal altında oluşu ve önemli simaların tutuklanarak Malta'ya gönderilmeleri sebebiyle, 1918 yılı sonunda feshedilen Osmanlı Mebusan Meclisi'nin nerede açılacağı konusu önemli bir tartışma meselesi olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle Mustafa Kemal Paşa İstanbul'un tehlikeli atmosferinden korunmak için Meclisin İstanbul haricinde bir yerde açılmasının daha mantıklı olacağını savunmuştur. Ancak İstanbul Hükümeti'nin kabul etmemesi sebebiyle Meclis, İstanbul'da açılmış kısa süre sonra beklenen son gerçekleşmiş ve İstanbul'un İngilizler tarafından resmen işgali sonrasında Meclis feshedilmiş, birçok mebus tevkif edilerek Malta'ya gönderilmiştir. Bu gelişmeden kısa süre sonra Meclis Ankara'da açılmıştır. Ankara'da açılan Büyük Millet Meclisi başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Malta'ya sürgün edilenlere büyük ilgi göstermiştir. Gerek sürgünlerin ailelerine maaş bağlanması gerek ülkeye dönüşlerinin sağlanması için büyük çabalar harcanmıştır. Ancak Malta sürgünlerine yönelik yaklaşım her zaman müspet değildir. Aslında sürecin en başından itibaren Malta'ya sürgün edilenlere ciddi eleştiriler yöneltilmiştir. Özellikle savaşın sorumluluğu meselesi etrafında İttihatçılara yönelik eleştiriler dikkat çekmektedir. İtilafçı basının çok sert eleştirilerine maruz kalan İttihatçılar, zaman zaman milliyetçi basın tarafından da eleştirilmişlerdir. İttihatçılara yönelik yaklaşım savaşın sorumluluğunun bedelini ödemek yerine Malta'ya gönderilerek rahat bir yaşam sürdürükleri yönündedir. Benzer eleştiriler son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne üye olan ve İngilizler tarafından Malta'ya gönderilen Kuvayımilliyeye mensupları için de yapılmıştır. Millî Mücadelenin zahmetine katlanmak yerine Malta'da rahat bir yaşam sürdürükleri üstü kapalı bir şekilde dile getirilmiştir. Bu durumun en önemli göstergesi kendilerine yönelik olarak kullanılan *yâran* ifadesidir. Malta'ya sürgün edilen Türklere kendilerine *Malta yârani* denilmesinden ciddi anlamda rahatsız olmuşlardır. Zira bu ifade Malta'da rahat bir hayat geçirdiklerine yönelik bir imadır. Malta'ya gönderilenlerin bu yaklaşıma vermiş oldukları reaksiyon ise hayli ilginçtir. Ülkeye döndükten sonra, çok zor bir sürgün hayatı geçirdiklerini, aslında Malta'ya gönderilmenin bir şeref ve cesaret göstergesi olduğunu ve Millî Mücadele sürecine ivme kazandıran bir eylem olması bakımından faydalı bir iş yaptıklarını ifade etmişler fakat bu yaklaşım da ciddi şekilde eleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sürgün, Malta Yârani, İttihatçılar, TBMM.

* Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Konya/TÜRKİYE, E-Posta: rozboluk@selcuk.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-6401-6798.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Konya/TÜRKİYE, E-Posta: Srfcengz.79@gmail.com, ORCID ID: 0009-0008-2973-3765.

CRITICISM AGAINST THE TURKS EXILED TO MALTA DURING THE ARMISTICE PERIOD

ABSTRACT

Immediately after the Armistice of Mudros, Istanbul was occupied by Entente Powers in November 1918. Istanbul, which was de facto under British control, became a risky city for Unionists, supporters of the Kuvayımilliye, and patriots. The British, especially in cooperation with the Damat Ferit Government, arrested many Unionists, members of Kuvayımilliye, and patriots and exiled them to Malta. The transfer of Ottoman citizens to Malta to be tried by the British was also a serious attack on the sovereignty of the Ottoman Empire. In this situation, the sultan and the governments in Istanbul remained silent were strongly condemned by the representatives of the Anatolian national movement. Especially during the Sivas Congress, Mustafa Kemal Pasha severely criticized what was being done to the Turks and the silence of the administrators and stated that the people sent to Malta were subjected to ill-treatment and torture. As Istanbul was under occupation and important figures were arrested and sent to Malta, the question of where to reopen the Ottoman Parliament, which had been dissolved at the end of 1918, emerged as an important issue of debate. Especially Mustafa Kemal Pasha argued that it would be more logical to open the parliament in a place other than Istanbul to avoid the dangerous atmosphere of Istanbul. However, due to the refusal of the Istanbul government, the parliament was opened in Istanbul, but soon after, the expected end came true. After the official occupation of Istanbul by the British, the parliament was dissolved, and many deputies were detained and sent to Malta. Shortly after this development, the parliament was opened in Ankara. The Grand National Assembly opened in Ankara showed great interest in those exiled to Malta, especially Mustafa Kemal Pasha. Great efforts were made to provide salaries to the exiles' families and ensure their return to the country. However, the attitude towards the Malta exiles was not always positive. In fact, from the beginning of the process, severe criticism was directed at those exiled to Malta. Especially around the issue of responsibility for the war, criticisms against Unionists are noteworthy. The Unionists were subjected to harsh criticism by the Ententeist press and criticized by the nationalist press. The attitude towards the Unionists was that instead of paying for the responsibility of the war, they were sent to Malta to live a comfortable life. Similar criticism was made against the members of the Kuvayımilliye, who were deputies of the last Ottoman Parliament and sent to Malta by British. It was implicitly stated that they were sent to Malta to live a comfortable life instead of enduring the hardships of the National Struggle. The most important indicator of this situation is the term *yâran* (friends) used against them. The Turks exiled to Malta were seriously disturbed by being called *Malta Yâranı* (Malta Friends). This expression implied that they were living a comfortable life in Malta. The reaction of those sent to Malta to this approach is quite interesting. After returning to the country, they stated that they a tough exile life, that being sent to Malta was a sign of honour and courage, and that they had done a valuable job as it was an action that gave impetus to the National Struggle, but this approach was also severely criticized.

Keywords: Exiles, Malta friends, Unionists, Grand National Assembly of Türkiye.

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı'nı Osmanlı Devleti adına fiili olarak bitiren antlaşma olan Mondros Mütarekesi'nin 30 Ekim 1918'de imzalanmasından çok kısa bir süre sonra başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde İtilaf devletlerinin işgalleri başlamıştır. 13 Kasım 1918'de ise İstanbul'da Müttefiklerin işgali gerçekleşmiş ve kısa süre sonra kendi aralarında da sorunlara sebep olan karmaşık bir bürokratik mekanizma tesis ederek¹ İmparatorluğun idaresine müdahale etmişlerdir. Kamuoyu nezdinde işgalci güçler arasında bilhassa İngilizler düşmanca tavırlarıyla ön plana çıkmıştır.² Zira, Osmanlı orduları, Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup olarak ayrılmış olsa da savaş süresince İngilizlere Çanakkale ve Kutulamare'de ağır mağlubiyetler tattırması, bu yüzden mütarekeden sonra İngilizler için bir öğ alma ve ayrıca sömürge altında tutmuş olduğu halklara bir gözdağı vermek için Osmanlı Devleti'ni ezme fırsatı eline geçmiştir.³ İngilizlerin düşmanlığının en açık şekilde ortaya çıktığı olaylardan biri de İmparatorluğun önde gelen siyasetçi, asker, yazar ve şairlerin tutuklanarak Malta'ya sürgün edilmeleriydi. *Malta Sürgünleri* meselesi literatürde çokça yer bulmuş ve nispeten iyi bilinen bir tarihî meselelerden haline gelmiştir. İttihatçıların, üst düzey askerlerin, Kuvayımilliye mensuplarının, vatansever yazar ve şairlerin tutuklanma, Malta'ya gönderilme, buradaki yaşam şartları ve ülkeye dönüşleri üzerine literatürde önemli çalışmalar bulunmaktadır.⁴ Öte yandan Malta'ya gönderilen Türklerle ilgili olarak literatürde göze çarpan

¹ Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, çev. Ahmet Kaçmaz, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 87.

² Criss, *age*, s. 88.

³ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele Mutlakiyete Dönüş (1918-1919)*, C. I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 8-10.

⁴ Bilal N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2009; Mehmet Akif Bal, "İşgalcilerin Millî Mücadele'yi Kadrosuz Bırakma Çabası: Malta Sürgünleri (1919-1921)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 261/132, Ankara 2022, s. 327-368; Serpil Sürmeli, "Malta Sürgünlerinin Yurda Dönüşü" *Atatürk Dergisi*, C. 3/ S. 4, 2010, s. 63-89.

en önemli eksiklik bu kimselerin hukuki statüsünün ne olduğunun yeterince tartışılmamış olmasıdır. Genellikle *sürgün* kelimesi ile tanımlanıyor olmalarına yönelik en dikkat çekici itiraz Uluç Gürkan tarafından dile getirilmiştir. Gürkan, Malta meselesinin hafızalarda sürgün olayı olarak kaldığını ancak Malta’da yaşananların bir yargılama olduğunu ifade etmekte, Malta’ya gönderilen Türklere yönelik sürgün ifadesinin kullanılmasına itiraz etmektedir.⁵ Aslında olayın gerçekleştiği süreçte hemen hiç kimse İngilizlerin bahsi geçen Türkleri hangi ad altında ve hangi uluslararası kaideye dayanarak Malta’ya gönderdikleri hakkında bir fikir sahibi değildi. Bu yüzden kamuoyunda Malta’ya gönderilenler; *sürgün, nefy, menfa, mevkuftutuklu, esir, yâran* gibi tabirlerle fakat bu tabirlerin hukuki karşılığının ne anlama geldiğine pek de dikkat edilmeden tanımlanmıştır.⁶

Yukarıda bahsedilen ifadelerden bazıları ise kasıtlı olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda literatürde Malta sürgünlerini tanımlamak için anlamına pek de dikkat edilmeden kullanılan *yâran* ifadesi dikkat çekicidir. Bu kelime hem İtilafçılar hem de milliyetçiler tarafından Malta’ya gönderilenleri eleştirmek, iğnelemek ve alay etmek için kullanılmıştır. Bu makalenin amacı da Malta’ya gönderilen Türklere yönelik olumsuz bakış açılarını değerlendirmek ve buna nasıl karşılık verdiklerini incelemektir.

1. Vatanseverler İçin Tehlikeli Bir Yer: İstanbul

Malta’ya sürgün edilen ilk isimlerden olan Ali İhsan Sabis, ordusu terhis edildikten sonra ne yapacağını uzun uzadıya düşünmüş ve kendisine kimsenin ilişmeyeceğini tahmin ederek İstanbul’a gitmekte bir mahzur görmemişti. Zira, Mustafa Kemal, Fevzi, Mersinli Cemal paşalar gibi ordusu lağvedilen birçok komutan İstanbul’a dönmüşler, herhangi bir şahsi baskı görmeden orada vakit geçirmeye başlamışlardı. Ali İhsan Sabis, İstanbul’un vatanseverler için tehlikeli bir yer olduğunu, Padişahın ve hükümetin kendisini aslında “iğfal şeklinde” İstanbul’a çağırıldığını ancak tutuklanınca anlamıştı.⁷ Sabis, 1919 yılı mart ayının son günlerinde Malta’ya götürülmüştü⁸ ve sonraki günler burada yalnız kalmayacağını göstermişti. Zira İzmir’in Yunanlılar tarafından işgali neticesinde ortaya çıkan vatansever coşku ve düzenlenen mitinglerden korkan İngilizler, ahalinin Bekirâğa Bölüğü’nü basarak burada tutuklu bulunan İttihatçıları kurtaracaklarını düşünmüş ve bu kimseleri de Malta’ya sevk etmişlerdi.⁹ Sevkiyat alelacele yapılmış, memleketin önde gelen isimleri, Lütfi Simavi’nin ifadeleriyle adeta, “koyun sürüsü gibi”¹⁰ gönderilmişlerdi. İngiliz kaynaklarından anlaşıldığına göre tutukluların Malta’ya gönderilmesi Damat Ferit Hükümeti’nin talebi ile gerçekleşmişti.¹¹ Aslında Şubat 1919’dan itibaren İngilizler, suçlu gördükleri bazı Türkleri tutuklamak ve yargılamak istemişlerdi ancak hem Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti’nin yanaşmaması hem de Fransızların yargılamaların Türk hükümetinin yetkisine olduğuna yönelik itirazları sebebiyle bu mümkün olmamış fakat Damat Ferit işbaşına geldikten sonra işler değişmişti.¹² Zira göz altında bulunanların firar etmelerinden korkan sadrazam, General Milne ve Amiral Webb’e müracaat ederek, İngiliz askeri otoritelerinden göz altındakileri teslim almalarını istemişti.¹³ Bu sırada İngilizlere göre Damat Ferit’in otorite tesis edemediği ve hâlâ İttihatçıların güdümünde bulunan hapishanelerden 41 Türk serbest bırakılmış, bu yüzden geri kalanların kaçmaması için 28 Mayıs 1919’da 12 kişi Mondros’a, 56 kişi de Malta’ya sevk edilmiş, kısa süre içerisinde sayı 100’ü geçmişti.¹⁴

Damat Ferit Hükümeti sadece Türk vatandaşlarına ihanet etmekle kalmıyor devletin egemenlik alametlerinden olan *hakk-ı kaza* yani yargılama hakkını da yabacılara devretmiş oluyordu. Tutuklamalar üzerine 29 Mayıs’ta vükela heyetinden istifa eden Ahmet Tevfik Paşa da bu hususa dikkat çekmiş, istifa mektubunda tutuklamaları ile devletin yargı hakkının ihlal edildiğini sitemkâr bir tonla ifade etmişti.¹⁵ Birkaç ay sonra Sivas’ta toplanan kongre sırasında Mustafa Kemal Paşa da bu meseleyi ciddiyetle ele almış ve Damat Ferit’e çok ağır sözlerle yüklenmişti. Zira bir taraftan Sivas’ta toplanan kongreyi dağıtmaya çalışan Damat Ferit Hükümeti, diğer taraftan ihanetinde muvaffak olabilmek için “*devletin hakkı kazası[nı] ecnebi ihtirasatına bazice etmek*, askerî erkânı düşmana teslim etmek gibi “*cinayet-i milliye*” olarak kabul edilebilecek faaliyetlerde bulunmuştu.¹⁶ Mustafa Kemal Paşa, Sivas’ta bulunduğu sıralarda Harbiye Nazırı Cemal Paşa’ya gönderdiği bir telgrafta yine

⁵ Uluç Gürkan, “Malta Yargılamaları”, *Ermeni Araştırmaları*, S.50, Ankara 2015, s. 126

⁶ Sürgünlerin ailelerine maaş bağlanması hususunda Büyük Millet Meclisi’nde gerçekleşen bir toplantıda hukuki statülerinin ne olduğu epeyce tartışılmış fakat bir karara varılmamıştı. Bkz. TBMM ZC, Devre 1, Yüz Yirminci İçtima, C. 6, 23 Aralık 1920, s. 516-522.

⁷ Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım İstiklal Harbi ve Gizli Cihetleri*, Nehir Yayınları, İstanbul 1993, s. 41.

⁸ Sabis, *age*, s.56.

⁹ Mehmet Tevfik Biren, *Bir Devlet Adamının Mehmet Tevfik Beyin (Biren) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*, C. II, haz. F. Rezan Hürmen, Arma Yayınları, İstanbul 1993, s. 193; Lütfi Simavi, *Sultan Reşad ve Sultan Vahideddin Dönemlerinde Sarayda Gördüklerim*, haz. Fatih Akyüz, Fatih Tetik, Timaş Tarih, İstanbul 2022, s. 272; Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım İstiklal Harbi’nin Gerekçeleri*, C. II, haz. Süheyl İzzet Furgaç, Yüksel Kanar, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s. 67.

¹⁰ Lütfi Simavi, *age*, s. 272.

¹¹ TNA FO. 371/5091. s. 51.

¹² TNA FO. 371/5091. s. 49-50.

¹³ TNA. FO. 371/5091, s. 51; 51; Akşin, *age*, s. 280-281.

¹⁴ TNA FO, 371/5091, s. 51-52.

¹⁵ M. Tayyip Gökbiğlin, *Millî Mücadele Başlarken-Mondros Mütarekesinden Büyük Millet Meclisi’nin Açılmasına*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 93.

¹⁶ ATBD, S. 82, s. 56.

MÜTAREKE DÖNEMİNDE MALTA'YA SÜRGÜN EDİLEN TÜRLERE YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Türklerin Malta'ya gönderilmesini çok sert şekilde eleştirmiş ve tutuklulara işkence yapıldığından bahsetmişti. Kendi emelleri için hükümeti ve padişahı vasita olarak kullanan İngilizlerin, divanı harpler teşkil ettirerek namuslu ve hamiyetli birçok kişiyi yargılatmakla yetinmediklerini, aleni ve gayri medeni bir tarzda devletin yargılama hakkını ihlal ederek istedikleri kişileri Malta'ya gönderdiklerini belirten Mustafa Kemal Paşa, tutukluların Bekirağa Koşuşu'ndan önceki durakları olan Arapyan Hanı'nda gördükleri işkenceleri “*engizisyon mezalimine*” benzetmişti.¹⁷ Tutuklamaların korku verici bir surette yapıldığı ifade edilmektedir.¹⁸ Hedef kişilerin gece yarısı evlerinin kapıları kırılıyor, giyinmelerine dahi izin verilmiyordu.¹⁹ Malta'ya gönderilen birçok kişiye göre; “*İstanbul'daki İngiliz yetkililer kendilerini orta çağlardan kalma bir tür haclı ruhunun ve dini fanatizmin kör araçları*” haline getirmişlerdi.²⁰ Türklerin Malta'ya götürülüş tarzları o denli rahatsız ediciydi ki uzun yıllar millî hafızadan silinmemiş,²¹ Türklerin şeref ve haysiyetine sürülen bir leke olarak görülmüştü.²²

Bu şartlar altında en önemli tartışma Mondros Mütarekesi'nden kısa süre sonra feshedilen Osmanlı Mebusan Meclisi'nin tekrar nerede açılacağı meselesiydi. Bilhassa Sivas Kongresi'nden itibaren Heyeti Temsiliye ve İstanbul Hükümeti arasında bu mesele etrafında yoğun tartışmalar gerçekleşmiş fakat bir sonuca bağlanamamıştı.²³ Hükümetinin İstanbul haricinde bir yerde Meclisin açılmasına kesinlikle yanaşmaması üzerine Heyet-i Temsiliye üyeleri arasında gerçekleşen görüşmelerde, Mustafa Kemal'in aksi yöndeki isteğine rağmen, Meclisin İstanbul'da toplanması; fakat Heyet-i Temsiliye'nin hariçte kalmasına karar verilmişti. En önemli tartışma mevzularından biri de mebusların İngilizler tarafından tutuklanıp tutuklanmayacağı idi. Kâzım Karabekir'in toplantıda Meclisin mutlaka İstanbul'da açılması fakat “*elzem vücutların*” kesinlikle İstanbul'a gitmemesi gerektiği yönündeki ifadeleri önemlidir. Kara Vasıf'ın da mebusluk konusunda Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey, Bekir Sami Bey, Rüstem Bey ve Fuat Paşa'nın İstanbul'a gitmelerini katıyen muvafık görmemesi ve bunun tehlikeli olduğunu belirtmesi, tutuklanıp bir yere götürülmezlerse bile kendilerine suikast yapılacağını söylemesi dikkat çekicidir.²⁴

12 Ocak 1920'de açılan Osmanlı Mebusan Meclisi, İstanbul'un İngilizler tarafından 16 Mart 1920'de resmen işgal edilmesinden sonra feshedilmiş ve aralarında Meclisin ve Kuvayımilliyeye'nin önemli simalarının da bulunduğu çoğu kimse Malta'ya sürülmüştü. Daha önce Malta'ya gönderilmiş olan sürgünler, yeni gelen kafile içerisinde Mersinli Cemal ve Yakup Şevki Paşaların ayrıca Rauf ve Kara Vasıf Beylerin, Ali Çetinkaya'nın olduğunu görünce hayretler içerisinde kalmışlar ve bu kişilerin neden Anadolu'ya kaçmadıklarına şaşırılmışlardı.²⁵

2. Sürgün mü, Yâran mı?

Tutuklama ve sürgünlerin başladığı dönemden itibaren Mustafa Kemal Paşa meseleye biraz önce ifade edildiği üzere yakın ilgi göstermişti. Hatta İstanbul'da bulunduğu dönemde Rauf Bey ile sık sık Bekirağa Bölüğü'nü ziyaret etmiş, başta yakın arkadaşı Fethi Bey olmak üzere burada bulunan İttihatçıların da hâl-hatırlarını sormayı ihmal etmemiş, morallerini yerine getirmeye çalışmıştı.²⁶ İstanbul'da bulunan Osmanlı Mebusan Meclisi feshedildikten kısa süre sonra Ankara'da açılan Büyük Millet Meclisi'ne mensup üyeler de başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Malta'ya sürgün edilen Türklere yakın alaka göstermişlerdi. Gerek sürgünlerin ailelerine maaş bağlanması²⁷ gerek ülkelerine iadeleri için büyük çabalar harcanmış ve nihayet 1921 yılı içerisinde sürgünlerin ülkeye dönüşleri sağlanmış, önemli bir kısmı Millî Mücadele sürecinde etkin rol almıştı. İngiliz gazeteci Grace Ellison, Malta'ya gönderilen Türk milliyetçilerine yönelik Ankara Hükümeti ve Mustafa Kemal'in tavrını şöyle açıklar; “*Ankara'da rastlanan gerçekten önem taşıyan herkesin, [en önemli özelliği] Malta'dan geçmiş bir kişi oluşudur. Mustafa Kemal Paşa nişanlara inanan biri olsaydı, Malta'yı ziyaret etmiş olanlara verilmek üzere özel bir madalya çıkartırdı mutlaka.*”²⁸ Ellison'un tespitlerini kısmen doğru kabul etmek gerekir zira hem Mustafa Kemal Paşa hem de Büyük Millet Meclisi üyelerinin Malta sürgünlerine bakışı her zaman müspet değildi. Hatta zaman zaman onlara yönelik çok sert eleştirilerde de bulunmuşlardı.

¹⁷ ATBD, S.82, s. 66.

¹⁸ Kemalettin Şükrü, *İşgal Facialarından Mütareke Acıları*, haz. Özlem Pekcan, Dorlion Yayınları, Ankara 2022, s. 96.

¹⁹ TNA FO, 371/6499, s. 137.

²⁰ TNA, FO 371/6505, s. 239.

²¹ Suad Hayri (Çev.) “Lozan Muahedemesinin 92. ve 96'ncı Maddeleriyle Teşkil Olunan Muhtelit Hüküm Mahkemelerinin Mukarreratından Malta Davası”, *Darü'lfinun Hukuk Fakültesi Mecmuası*, S. 32, İstanbul 1927, s. 928.

²² TBMM Zabıt Ceridesi (ZC), Devre 1, On Altıncı İçtima, C. 9, 4 Nisan, 1921, s. 379.

²³ Taha Niyazi Karaca, *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2004, s. 213-218.

²⁴ Uluğ İğdemir, *Heyet-i Temsiliye Tutanakları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020, s.138.

²⁵ Sabis, *age*, s. 68.

²⁶ Ali Suat Ürgüplü (Ed.), *Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1909-1922)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 424; Taylan Sorgun, *Türklerin İşkencede Bir Yılı Bekirağa Bölüğü*, Destek Yayınevi, İstanbul 2009, s. 203-211.

²⁷ Süleyman Yatak, “Malta Sürgünlerinin Maaşları Meselesi”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S. 59, İstanbul 1991, s. 48-60; Sürgünlere maaş ödenmesi konusunda TBMM'nin çalışmaları için bkz. TBMM ZC, Devre 1, Yüz Yirminci İçtima, C. 6, 23 Aralık 1920, s. 516-522.

²⁸ Mehmet Akif Bal (Ed.), *Millî Mücadele'de Bekirağa ve Malta Anıları (1919-1921)*, Özgü Yayınları, İstanbul 2003, s. 20.

Eleştirilerin hareket noktası, tehlikelerine rağmen İstanbul'da bulunulması ve Meclisin burada açılması idi. Her ne kadar, Mustafa Kemal Paşa bir ara Meclis-i Mebusan'a reis olmayı düşünse de²⁹ İstanbul'da bulunmanın mahzurlu olduğu hususunda ısrarcıydı. Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılışından bir gün sonra gerçekleşen gizli oturumda; “Bugün İstanbul demekle Londra demek arasında hiçbir fark yoktur...İngilizlerin malumatı olmadan İstanbul'a girilemez ve çıkılmaz” ifadelerini kullanan Mustafa Kemal Paşa, yapılacak eylemlerde bu hususun dikkate alınmadığı takdirde akıbetin Malta olacağını ifade etmişti.³⁰ Meclisin aynı gün gerçekleşen açık oturumunda ise bir zamanlar kendisinin de İstanbul'a çağrıldığını fakat Ali İhsan ve Yakup Şevki Paşalarla aynı kaderi yaşamak istemediğini, gittiği takdirde ya Malta'ya gönderileceğini ya da en hafif olarak “hâl-i atalette” kalacağını ifade etmişti.³¹ Mustafa Kemal'in eleştirileri bunlarla sınırlı değildi. *Ankara'nın İlk Günleri*'nde Yunus Nadi'ye, Meclisin Anadolu yerine İstanbul'da açılmasından bahisle; kendi arkadaşlarına dahi bu durumun mahzurlarını anlatamadığını, sözünün dinlenmediğini ve beklenen sonun gerçekleştiğini ifade etmişti.³² Mustafa Kemal Paşa'nın bu tavrı kamuoyunda Malta sürgünleri meselesine nasıl yaklaşıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Türklerin Malta'ya sürgün edilmeleri infial ile karşılanmış fakat özellikle savaşın sorumluluğu meselesi etrafında İttihatçılara; bütün tehlikelerine rağmen Meclisin İstanbul'da açılmasını istemiş olmalarından hareketle Kuvayimilliyecilere yoğun eleştiriler yöneltilmişti.

Öte yandan kamuoyunda ortaya çıkan ve bilhassa eski İttihatçılar için Malta'ya sürgün edilmenin divan-ı harplerde yargılanmak gibi felaketlere nazaran hayırlı olduğuna yönelik iyi niyetli düşünce,³³ sanki sürgündeki İttihatçıların sadece Damat Ferit ve İngiliz entrikalarıyla değil kendi istekleri ile de sürülmüş olduklarına yönelik bir algı ortaya çıkarmıştı. Üstelik bu düşünce İtilafçı basın mensupları tarafından kötü niyetli olarak beslenmekteydi. Mesela Refik Halid Karay, eski Mebusan Reisi Halil Bey ve eski İzmir Valisi Rahmi Bey'in arasında geçen hayali bir konuşmayla bu düşünceye olumsuz anlamda katkıda bulunmuştu: “Kim derdi ki mütarekeyi müteakip o Harb-i Umumi seyri'atinden [kötülüklerinden] dolayı ağır bir ceza görmeden, hesabımızı vermeden, zindanlar, darağaçları görmeden kurtulmaya muvaffak olacağız.”³⁴ Alemdar ise sürgünlerin rahat yaşadıklarını ima edersene kendilerinden birçok kez “Malta Misafirleri” olarak bahsetmişti.³⁵ Halbuki Alemdar, tutuklular henüz İstanbul Polis Müdüriyetinde buldukları sırada kendilerine bol miktarda meşrubat temin edildiği, yiyeceklerinin de Tokatlıyan Lokantası'ndan gönderildiğini söyleyerek polis müdüriyetine hücum ediyordu.³⁶

Meseleyi ilginç hale getiren husus, Millî Mücadele destekçisi basının sürgün İttihatçılara yönelik tutumudur. Bu bağlamda en dikkat çekici sima Ahmet Emin Yalman'dır. Kendisi de Malta'ya sürülecek olan Yalman, ondan önce Malta'ya gönderilen İttihatçılara karşı olumsuz bir tavır takınmıştır. İmtiyaz sahibi olduğu *Vakit Gazetesi*'nde Malta'ya gönderilenlerle ilgili yapılan haberlerin içeriği de sürgünde ne denli rahat bir hayat yaşadıklarını ön plana çıkaran niteliktedir. “Mevkufinin hayatı gayet eğlencelidir” cümlesiyle başlayan bir haberde, sürgünlerin konforlu bir hayat geçirdikleri, her türlü endişeden azade buldukları için şişmanladıklarının ifade edilmesi aslında Malta sürgünlerinin yaşam şartlarına değil de onlara yönelik olumsuz algı yaratma maksatlı ifadelerdir.³⁷ Aynı gazetede *Malta Yârani Ne Halde Bulunuyor?* başlıklı bir başka yazıda da yine sürgün hayatının rahatlığı üstü kapalı şekilde anlatılmaktadır. *Vakit*'e göre; “Malta sükkâmı muntazam bir hayat geçirmektedir.” Sabah, öğle ve akşam düzenli olarak tabldot usulüyle yemek yiyen, çay saatleri olan hatta bakkal ile bir gazino imkânından faydalanan sürgünler rahat bir hayata sahiptiler.³⁸ İttihatçıların sürgünde rahat yaşadıklarına dair vurguların sebebi basın üzerindeki sansür ve İngiliz propagandası olabileceği düşünülmüşse de³⁹ aslında İttihatçılara yönelik üstü kapalı bir itham olarak da değerlendirilebilir. Ali Çetinkaya'nın sürgünde bulunduğu dönemde ailesine göndermiş olduğu mektuplarda, savaş sorumlusu olarak gördüğü İttihatçıları kastederek; “Neler görüyoruz. Yükünü tutanlar, burada da işlerini yoluna koyarak paralarıyla yaşıyorlar”, “Yine o mesuller müreffeh, mesuden yaşıyor. Birisi İngilizlerin müsaadesiyle ailesini buraya getirdi ve en birinci bir köşk kiraladı.”⁴⁰ şeklindeki sözleri dikkat çekicidir.

²⁹ Hasan Ali Polat, Osman Akandere, “Karakol Cemiyeti Liderlerinden Galatalı Şevket Bey'in Hayatı ve Millî Mücadele'deki Hizmetleri” *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 36 / S. 2, İzmir 2021, s. 657.

³⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre 1, İkinci İn'ikat, C. 1, 24 Nisan 1920, s. 8-9.

³¹ TBMM ZC, Devre 1, İkinci İçtima, C. 1, 24 Nisan 1920, s. 8-9.

³² Yunus Nadi, *Ankaranın İlk Günleri*, Sel Yayınları, İstanbul 1955, s. 86.

³³ Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2010, s. 218- 219; Biren, *age*, s. 195.

³⁴ Zehra Nur Yüksel, *Refik Halid Karay'ın Peyâm-Sabah Gazetesindeki (11327-897/11534-1104) Yazıları Üzerine Bir Araştırma*, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Giresun 2022, s. 104.

³⁵ “Malta Misafirleri”, *Alemdar*, 9 Haziran 1919, s. 2.

³⁶ Halil Nedim Aşuroğlu, *Mütareke Günlerinde İstanbul Polis Müdüriyetinin Hatıratı*, haz. Ali Birinci, Yücel Yiğit, Polis Akademisi Yayınları, Ankara 2016, s. 14., “Mevkufiler Hakkında Takyidat”, *Sabah*, 3 Şubat 1919 s. 1.

³⁷ “Malta Menfileri”, *Vakit*, 22 Eylül 1919, s. 2.

³⁸ “Malta Yârani Ne Halde Bulunuyor”, *Vakit*, 17 Ocak 1920, s. 3.

³⁹ Mekki Uludağ, Aynur Soydan Erdemir, “Diyarbakır Milletvekili Zülfü Bey'in Malta'ya Sürgünü”, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, C. 14/S. 3, 2022, s. 1061.

⁴⁰ Ali Çetinkaya, *Malta'dan Meşharet Hanım'a Sürgün Mektupları*, haz. Oktay Şimşek, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 56, 85.

MÜTAREKE DÖNEMİNDE MALTA'YA SÜRGÜN EDİLEN TÜRLERE YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Bu noktada hem Vakit'in haberlerinde hem de Yalman'ın yazılarında kullanılan *yâran* ifadesine dikkat çekmekte fayda vardır. Malta sürgünlerini tanımlamak için kullanılan alternatif tabirlerden birisi de *Malta Yârânı*'dir. Ancak bu ifadenin, içerisinde ince bir kinaye barındırdığı ve özellikle sürgündeki İttihatçıları epeyce rahatsız ettiği ifade edilmelidir. Zira yâran; “*Dostlar; yahut bir amaç çevresinde toplanmış ya da aynı amacı güttükleri için bir araya gelmiş olanların tümü*” demektir.⁴¹ Muhtemelen esaret ya da sürgünün vermiş olduğu sıkıntıyı yeterince karşılamıyor oluşu ya da sürgündeki rahatlığa yönelik ince bir göndermede bulunması, İttihatçılar için bu ifadeyi rahatsız edici hale getirmişti. Yalman, kendisi de sürgüne gönderildiğinde bu yüzden saldırıya uğrayacak, Hamal Ferit tarafından kaynaklı bir çorba tenceresi kafasına boca edilecekti.⁴² Daha sonra Ahmet Ağaoğlu da bu ifade sebebiyle Yalman'a çıkışacak ve “*Malta yârânı yazar mısın, bak böyle sen de Malta yârânı olursun,*”⁴³ ifadeleriyle tepki gösterecekti. Söz konusu ifade, Malta'ya gönderilenleri mahcup etmek için sonraki dönemlerde de kullanılmıştır.

Milliyetçi basın mizah kolu da Malta'ya gönderilen İttihatçılara yönelik şiddetli hücumlarda bulunmakta, onlarla alay etmekteydi. Aslında Dünya Savaşı'na girişin ve mağlubiyetin sorumluluğundan hareketle İttihatçılara yönelik basında çok sert eleştiriler yapılmaktaydı. Şimdi bir kısmının Malta'ya gönderilmiş olması alay konusu ediliyor, bazılarının mebusluk peşinde koşarken, kendilerini Malta'da buldukları ima ediliyordu. *Karagöz*'de 12 Aralık 1919'da yayımlanan hayali bir mülakatta “*ey yârân-ı cezire*” şeklinde hitap edilen sürgünlerden Said Halim Paşa, Ziya Gökalp, Salah Cimcoz, Hüseyin Cahid Bey, Hacı Adil Bey ve Süleyman Numan Paşa'ya yönelik çok ağır ifadeler kullanılmış, bazıları kumarbazlıkla suçlanmıştı. *Karagöz*'ün Ziya Gökalp'i hedef alan ifadeleri ise İttihatçı karşıtlığının geldiği noktayı göstermesi bakımından önemlidir. Gökalp'e hayali olarak; “*Karagözüm, Kızıl Elmamın tadı damağımda kaldı. Burada hepimiz çürük armuda döndük. Altay ufuklarının fırtınası her tarafı alt üst etti. Sen orada Yahya Kemal'e söyle Bozkurt'u çok azdırmasın. Kızıl Elmayı löpletir*” sözlerini söyleten Karagöz, sürgünlere teşekkür etmeden mülakatı sonlandırıyor.⁴⁴

Yâran ifadesinin rahatsız edici olduğuna dair en önemli veri ise Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 13 Aralık 1922 tarihli oturumunda yaşanan bir tartışmadır. Konya Mebusu Abdulhalim Çelebi, Malta'ya sürgün edilen eski İttihatçılardan ve o tarihte Nafia Vekili olan Feyzi Efendi'den [Pirinçcioğlu] şimendifer idaresine dair şifahi bilgi istemiş fakat görüşmeler mutad olduğu üzere devam ederken bir anda hiç umulmayan bir yöne evrilmişti. Erzurum Mebusu Salih Efendi'nin öfkeli bir tonla meselenin yeterince müzakere edilmediğini ifade ettikten hemen sonra; “*Maalesef Malta yârânı geldikten sonra meclisin hali de değişmiştir*” şeklindeki ifadesi önemli bir gerginliğe sebep olmuştu. Antalya Mebusu Rasih Efendi'nin; “*Malta yârânı nasıl kelime? Ne demek?*” şeklindeki tepkisini Karahisar Mebusu Şükrü Bey araya girerek “*Malta'dan gelenler demek istiyor*” şeklinde tevil yoluna gitse de bu kelimenin kullanımına hayli içerlediği anlaşılan Nafia Vekili Feyzi Bey, Salih Efendi'ye şu sözlerle çıkışmıştı:

“Şahsıma bir şey söylemiştir. ‘Malta Yârânıdır’ demiştir... Zannedersem ben Malta'ya kendi arzumuyla gitmedim. Ben de bu Memleketin evladıyım, her halde benim Malta'ya gitmem bir noksanlık değildir. Bu, İngiliz süngüsüyle olmuştur. Rica ederim, düzeltiniz. Ben orada bulunduğum zaman İngiliz süngüsü altında iken Yüce Meclise mebus seçildim. Zannederim ki bu millî fikre daha kimse iştirak etmeden en evvel iştirak edenlerdenim... Sen o zaman nerede idin, Salih Efendi?”⁴⁵

Salih Efendi tartışmanın devamında “*sen ve senin gibi birçok adamları kurtarmışım*”⁴⁶ diyerek muhatabının Malta'ya gönderilmiş olmasından dolayı mahcubiyet hissetmesini istemişti ve muhtemelen *yâran* ifadesi de bu bağlamda kasıtlı olarak kullanılmıştı.

3. Şeref ve Vatanseverlik Göstergesi Olarak Sürgün

Feyzi Bey gibi diğer birçok Malta sürgünü kendilerine yöneltilen suçlamalara karşı, sürgün hadisesini Millî Mücadele'nin başarıya ulaşması için gerekli ve ayrıca kendilerine şeref veren, vatanseverliklerini bir kez daha ortaya çıkaran bir olgu olarak görmekteydiler. Mesela ilginç bir örnek olarak Kars Mebusu Ali Rıza Bey'in, ifadeleri dikkat çekmektedir. Maksudunun kendisini methetmek olmadığını ama İngilizlere de boyun eğmeyerek Malta'ya sevk edilmeye amade olduğunu ve bunda da muvaffakiyet kazanıp geri geldiğini ifade etmişti.⁴⁷ Ali Rıza Bey aslında Malta'ya gönderilmemişti, tutuklandıktan sonra İstanbul'a Bekirağa'ya gönderilmiş, buradan tekrar Batum'a sevk edilmiş ve firar ederek Millî Mücadeleye katılmıştı.⁴⁸ Ancak onun ifadeleri İngilizler tarafından tutuklanmanın millî bir şeref olarak algılandığını göstermesi bakımından önemlidir. Eski Şeyhülislam Ürgüplü

⁴¹ <https://sozluk.gov.tr/>, 20.02.2024.

⁴² Feridun Kandemir, “Malta Yârânı”, *Resimli Tarih Mecmuası*, V/59, İstanbul 1954, s. 3496.

⁴³ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, haz. Erol Şadi Erdoğru, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş. İstanbul 1997, s. 516.

⁴⁴ “Malta Yârânı ile Bir Mülakat”, *Karagöz*, 12 Aralık 1919, s. 3.

⁴⁵ TBMM ZC, Devre 1, Yüz elli Beşinci İcümle, C. 25, 13 Aralık 1922, s. 360-361.

⁴⁶ TBMM ZC, Devre 1, Yüz elli Beşinci İcümle, C. 25, 13 Aralık 1922, s. 361.

⁴⁷ TBMM ZC, Devre 1, Yüz Altıncı İcümle, C. 14, 7 Kasım 1921, s. 111.

⁴⁸ Mehmet Sait Dilek, “Ali Rıza Ataman (1884-1955)”, *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ali-riza-ataman-1884-1955/>, 25.02.2024.

Mustafa Hayri Efendi de “bugünkü tutukluluğumuz ihtimal istikbalde bizim için iftihar ve şeref meselesi olacaktır” diyerek sürgün edilmenin onurlu bir davranış olduğu algısına katkıda bulunacaktır.⁴⁹ Bazı Malta sürgünleri ise bir derece daha ileri giderek aslında firar etmek için ellerine fırsat geçtiğini fakat bunu reddettiklerini ifade ederler. Ahmet Ağaoğlu, kendisini tevkif için gelenlerin bunu devletin şerefi için yaptıklarına dair ifadelerini aktarmakta, Bekirağa Bölüğü’nden sorguya çağrılıp geri dönerken kendisine firar etmesi teklif edildiğini fakat reddettiğini söylemektedir.⁵⁰ Bir başka Malta sürgünü Ahmet Emin Yalman, tutuklanma sürecinde İskoçyalı bir zabıt ile aralarında geçen konuşmaları nakleder ve zabitin, kendisi için kullandığı “Malta’ya gitmek için çıldırıyor” şeklindeki ifadelerini aktarır.⁵¹ Ziya Gökalp ise bunun bir cesaret göstergesi olduğunu ifade eder. Gökalp, sürgünden döndükten sonra Diyarbakır’da çıkarmış olduğu *Küçük Mecmua*’da yer alan bir şiirinde düşüncelerini şöyle ifade etmişti:

“İstanbul’a girdi sulhen
Dağıtarak ordumuzu
Parçaladı yurdumuzu
Tepemize astı balta:
Korkmayana hazır Malta”⁵²

Bu bağlamda en ilginç anlatılardan birisi Rauf Orbay’a aittir. Orbay, anılarında İstanbul’da toplanacak bir Meclisin, Millî Mücadele hareketine destek sağlayacağını düşündüğünü ifade eder. Bu yüzden Hükümetin işbirlikçisi İngilizleri kışkırtmak için Mebusan Meclisi’ne üye olmayı planlamıştı. Böylelikle İngilizleri tahrik etmek için güzel bir fırsat ortaya çıkacaktı. İngilizlerin Meclisi basarak mebusaları tutuklayıp, sürgüne göndermelerinin halkta millî bir uyanışa neden olacağı kanaatindeydi.⁵³ O, vatanı için tutuklanmaya razı olduğunu ve kendini feda edeceğini gururla anlatmıştır. Rauf Bey’in bu fikirlerini ilettiği Kâzım Karabekir ise Rauf Orbay’ın İstanbul’dan sürülmesi hâlinde millî kahraman olarak anılacağını söylemiştir.⁵⁴ Sürgün dönüşünde ise şiddetli alkışlar eşliğinde Meclise takdim edildikten sonra, Amasya Mebusu Ömer Lütfü Bey, Orbay’ı epeyce övmüştür. Eğer Rauf Bey, ortadan kayboluyorsa muhakkak önemli bir gerekçesi vardır. Mesela İtalyanlar, Trablusgarp’a taarruz ettiklerinde Rauf Bey birdenbire kaybolmuştu ama bu, ulvî bir amaç içindi. Silah ve cephane temin etmiş ve mücahidine yetiştirmişti. Balkan Harbi’nde de “bir sır gibi, bir ricali batma” gibi İstanbul’dan çıkışını kimse görmemiş, Yunanlıları vurmuştu; yağını, kömürünü nereden aldı kimse bilemezdi. İşte Rauf Bey bu idi. Nihayet mertliğinin kurbanı olmuş ve Malta’ya sürülmüştür.⁵⁵

Malta sürgünlerinin bu düşüncelerine yönelik şiddetli eleştiriler ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Süleyman Nazif’in sözleri ilginçtir. Malta’ya sürgün edilenlerden birisi olan Nazif, Malta’da bulunduğu sırada hangi sebeple tutuklandığını bilmediğini içeren bir mektubu Samsun’da çıkarılan *Hilal Gazetesi*’ne göndermiş, daha sonra bu mektup Millî Mücadele taraftarı *Anadolu’da Yenigün*’de yayımlanmıştı. Nazif’in aradığı cevabı *Anadolu’da Yenigün* vermişti: hem Nazif hem de diğer Malta sürgünlerinin İngiltere tarafından tutuklanma sebebi onların vatanseverlik nitelikleri idi.⁵⁶ Bununla beraber ilginç bir şekilde Süleyman Nazif sürgün hayatından birkaç yıl sonra, 18 Nisan 1925’te, *Resimli Gazete*’de yayımladığı “Malta’da Türkler” başlıklı bir makalesinde Malta’ya sürülmenin, değil vatanperverlik bir basiretsizlik olduğunu ifade etmişti:

“Malta’ya gitmek bizim için fazilet olmaktan ziyade kusur ve kabahat idi. Kaçamamış, gizlenememiş, bin türlü mezalimi İstanbul’un ufku dahilinde pervâsız, hayasız, haşır ü neşreden İngilizler’in bana bir şey yapmayacaklarını zannedecek kadar hayvânî basiretsizlik göstermişim. Oradaki hem-hâl vatandaşlar, vatanperverlik yüzünden Malta girdabına sürüklenmiş olduğunu zannediyorlardı. İhtimâl ki bir kısmı veya hepsi öyle olsun. Fakat ben amâlimin hiçbirinde beni tesliye edecek bir zerre-i fazilet bulamıyordum.”⁵⁷

Malta’ya sürgün edilmenin kamuoyuna bir şeref meselesi olarak sunulmasının ciddi bir rahatsızlık yarattığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda en önemli tartışma Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin 28 Temmuz 1921 tarihli oturumunda yaşanmıştır. Karesi Mebusu Vehbi Bey, Malta’ya gönderilenlerin uluslararası hukuk kaidelerine uygun olarak götürülmediklerini, oradaki bazı kimselerin ülkeyi büyük zarara uğrattığını ifade etmiş dolayısıyla Malta’dan dönenlerin coşkuyla karşılanmasını eleştirmiştir. Vehbi Bey’in Malta’dan ülkeye getirilenleri kastederek; “Malta’dan geliyor, Malta’dan geliyor diye...kıyametler koparmayalım...o tarzda telakki ediliyor ki Malta’ya gitmek en büyük şereftir” şeklindeki ifadeleri kısa süre önce Malta’dan dönmüş olan Edirne Mebusu Şeref Bey’in hiddetlenmesine sebep olmuş ve “Malta’ya gitmek bir şereftir diye ben burada bir şey söylemedim.

⁴⁹ Ürgüplü, *age*, s. 420.

⁵⁰ Ahmet Ağaoğlu, *Mütareke ve Sürgün Hatıraları*, haz. Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, Doğu Kitabevi, İstanbul 2010, s. 51-55.

⁵¹ Yalman, *age*, s. 489.

⁵² Ziya Gökalp, “İngilizlerden Sakın” *Küçük Mecmua*, S. 2, Diyarbakır 1922, s. 11.

⁵³ Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni-Siyasî Hatıralarım*, C. I, Emre Yayınları, İstanbul 1993, s. 288.

⁵⁴ Orbay, *age*, s. 290.

⁵⁵ TBMM ZC, Devre 1, Yüz On Birinci İçtima, C. 14, 15 Kasım 1921, s. 219-220.

⁵⁶ “Malta’dan Bir Sedâ: Süleyman Nazif’in Mektubu” *Anadolu’da Yenigün*, 20 Ağustos 1920, s. 1.

⁵⁷ Şuayb Karakaş, *Süleyman Nazif*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s. 134.

MÜTAREKE DÖNEMİNDE MALTA'YA SÜRGÜN EDİLEN TÜRLERE YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Hiç kimse bundan dolayı hissei şeref ayırmamıştır...ben Malta'ya gittiğimden dolayı kendime hissei şeref ayıracak kadar küçülmedim efendiler” diyerek kendini savunmuştur.⁵⁸

SONUÇ

Malta Sürgünlerine dair çalışmalar genellikle sürgüne gönderilen kimselerin kamplardaki yaşam şartlarına ve ülkeye dönüş süreçlerine odaklanmaktadır. Bu çalışmada ise Türk kamuoyunda sürgünlere yönelik yaklaşımın her zaman müspet olmadığı gösterilmiştir. Meseleyi dikkate değer hale getiren husus, sürgünleri kurtarmak için büyük çabalar harcayan milliyetçilerin diğer taraftan onlara yönelik olumsuz eleştirilerde bulunmalarıdır. Savaşın sorumluluğu bağlamında İttihatçılara ve tehlikeli olmasına rağmen İstanbul'da bulunuyor olmalarından bahisle bazı Kuvayımilliye mensuplarına eleştiriler yöneltilmiştir.

Esaret hayatına mahkûm edilenler kinayeli bir şekilde, *Malta Yârani* gibi bir sıfatla tanımlanmışlardır. Aslında olumsuz bir anlam taşımayan yâran kelimesi ile sürgün edilenlere yönelik üstü kapalı bir eleştiride bulunulmuş, Mütareke sonrası ortaya çıkan zorlu süreçte Malta'da bulunarak rahat bir hayat geçirdikleri ima edilmiştir. İngilizler tarafından ülkelerinden kaçırılanlar ise kendilerine yönelik eleştirilere hayli öfkelenmiş, bu hadisenin aslında bir şeref, cesaret ve vatanseverlik göstergesi olduğunu ifade etmişlerdir. Kasıtlı olarak gitmediklerini bilakis ellerinde firar fırsatı varken bunu dikkate almadıklarını söylemek durumunda kalmışlardır. Temel gerekçeleri ise Malta'ya gönderilmek suretiyle Millî Mücadele sürecine katkı sunacaklarını düşünmeleridir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

The National Archives (TNA) Foreign Office (FO).

TNA FO. 371/5091; 6499; 6505.

2. Resmi Süreli Yayınlar

TBMM Gizli Celse Zabıtları.

TBMM Zabıt Cerideleri.

3. Süreli Yayınlar

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi (ATBD), S. 82.

“Malta'dan Bir Sedâ: Süleyman Nazîf'in Mektubu” *Anadolu'da Yenigün*, 20 Ağustos 1920.

“Malta Menfileri”, *Vakit*, 22 Eylül 1919.

“Malta Misafirleri”, *Alemdar*, 9 Haziran 1919.

“Malta Yârani Ne Halde Bulunuyor”, *Vakit*, 17 Ocak 1920.

“Malta Yârani ile Bir Mülakat”, *Karagöz*, 12 Aralık 1919.

4. Kitaplar

AKŞİN, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele Mutlakiyete Dönüş (1918-1919)*, C.I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.

CRİSS, Bilge, *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, çev. Ahmet Kaçmaz, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.

GÖKBİLGİN, M. Tayyip, *Millî Mücadele Başlarken-Mondros Mütarekesinden Büyük Millet Meclisi'nin Açılışına*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

İĞDEMİR, Uluğ, *Heyet-i Temsiliye Tutanakları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.

KARACA, Taha Niyazi, *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2004.

KARAKAŞ, Şuayb, *Süleyman Nazîf*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.

SORGUN, Taylan, *Türklerin İşkencede Bir Yılı Bekirağa Bölüğü*, Destek Yayınevi, İstanbul 2009.

ŞİMŞİR, Bilal N., *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2009.

5. Hatırat ve Günlükler

⁵⁸ TBMM ZC, Devre 1, Otuz Yedinci İçtima, C. 10, 28 Mayıs 1921, s. 330-332.

AĞAOĞLU, Ahmet, *Mütareke ve Sürgün Hatıraları*, haz. Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, Doğu Kitabevi, İstanbul 2010.

AHMET İZZET PAŞA, *Feryadım İstiklâl Harbi'nin Gerekçeleri*, C.II, haz. Süheyl İzzet Furgaç, Yüksel Kanar, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.

AŞUROĞLU, Halil Nedim, *Mütareke Günlerinde İstanbul Polis Müdürünün Hatıratı*, haz. Ali Birinci, Yücel Yiğit, Polis Akademisi Yayınları, Ankara 2016.

BAL, Mehmet Akif, (Ed.), *Millî Mücadele'de Bekirağa ve Malta Anıları (1919-1921)*, Özgü Yayınları, İstanbul 2003.

BİREN, Mehmet Tevfik, *Bir Devlet Adamının Mehmet Tevfik Beyin (Biren) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*, C.II, haz. F. Rezan Hürmen, Arma Yayınları, İstanbul 1993.

ÇETİNKAYA, Ali, *Malta'dan Mefharet Hanım'a Sürgün Mektupları*, haz. Oktay Şimşek, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

KEMALETTİN ŞÜKRÜ, *İşgal Facialarından Mütareke Acıları*, haz. Özlem Pekcan, Dorlion Yayınları, Ankara 2022.

LÜTFİ SİMAVİ, *Sultan Reşad ve Sultan Vahideddin Dönemlerinde Sarayda Gördüklerim*, haz. Fatih Akyüz, Fatih Tetik, Timaş Tarih, İstanbul 2022.

ORBAY, Rauf, *Cehennem Değirmeni-Siyasî Hatıralarım*, C.I, Emre Yayınları, İstanbul 1993.

SABİS, Ali İhsan, *Harp Hatıralarım İstiklâl Harbi ve Gizli Cihetleri*, Nehir Yayınları, İstanbul 1993.

TÜRKGELDİ, Ali Fuat, *Görüp İstittiklerim*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2010.

ÜRGÜPLÜ, Ali Suat (Ed.), *Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1909-1922)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

YALMAN, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, haz. Erol Şadi Erdiç, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş. İstanbul 1997.

YUNUS NADİ, *Ankaranın İlk Günleri*, Sel Yayınları, İstanbul 1955.

6. Makaleler

BAL, Mehmet Akif, "İşgalcilerin Millî Mücadele'yi Kadrosuz Bırakma Çabası: Malta Sürgünleri (1919-1921)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 261/132, Ankara 2022, ss. 327-368.

DİLEK, Mehmet Sait, "Ali Rıza Ataman (1884-1955)", *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ali-riza-ataman-1884-1955/>, (e.t. 25.02.2024).

GÖKALP, Ziya, "İngilizlerden Sakın" *Küçük Mecmua*, S.2, Diyarbakır 1922, ss. 11-12.

GÜRKAN, Uluç, "Malta Yargılamaları", *Ermeni Araştırmaları*, S. 50, Ankara 2015, ss. 125-150.

KANDEMİR Feridun, "Malta Yârani", *Resimli Tarih Mecmuası*, V/59, İstanbul 1954, ss. 3492-3497.

POLAT, Hasan Ali, Osman Akandere, "Karakol Cemiyeti Liderlerinden Galatalı Şevket Bey'in Hayatı ve Millî Mücadele'deki Hizmetleri" *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 36 / S. 2, İzmir 2021, ss. 643-673.

SUAD HAYRİ, (Çev.), "Lozan Muahednamesininin 92 ve 96'ncı Maddeleriyle Teşkil Olunan Muhtelit Hüküm Mahkemelerininin Mukarreratından Malta Davası", *Darı'İfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası*, S. 32, İstanbul 1927, ss. 928-933.

SÜRMEİLİ, Serpil "Malta Sürgünlerininin Yurda Dönüşü" *Atatürk Dergisi*, C. 3/ S. 4, 2010, ss. 63-89.

ULUDAĞ Mekki, Aynur Soydan Erdemir, "Diyarbakır Milletvekili Zülfü Bey'in Malta'ya Sürgünü", *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, C. 14/S. 3, 2022, ss. 1053-1074.

YATAK, Süleyman, "Malta Sürgünlerininin Maaşları Meselesi", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S. 59, İstanbul 1991, ss. 48-60.

YÜKSEL, Zehra Nur, *Refik Halid Karay'ın Peyâm-Sabah Gazetesindeki (11327-897/11534-1104) Yazıları Üzerine Bir Araştırma*, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Giresun 2022.

7. İnteraktif Kaynaklar

MÜTAREKE DÖNEMİNDE MALTA'YA SÜRGÜN EDİLEN TÜRKLERE YÖNELİK ELEŞTİRİLER

<https://sozluk.gov.tr/>, (e.t. 20.02.2024).

 GTTAD	
Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>